

ƏRƏB DİLİNDƏ BÖLÜŞDÜRMƏ VƏ QOŞULMA ƏLAQƏLİ TABESİZ MÜRƏKKƏB CÜMLƏLƏRİN LEKSİK QRAMMATİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Tabesiz mürəkkəb cümlələrin birləşdirmə, qarşılaşdırma və aydınlaşdırma əlaqəli növləri ilə müqayisədə bölüşdürmə və qoşulma əlaqəli cümlələr daha az işlənmə tezliyinə malikdir. Bununla belə, bu tip cümlələrin ərəb dilinin sintaktik sistemində tabesiz mürəkkəb cümlənin digər növləri ilə yanaşı möhkəm mövqə tutması danılmaz faktır və hazırkı məqalədə onların leksik-semantik xüsusiyyətləri araşdırılır.

Bölüşdürmə əlaqəli tabesiz mürəkkəb cümlələrin tərkib hissələrində ifadə olunan iş və hadisələr ya növbə ilə bir-birini əvəz edir, və ya iki və daha artıq işdən birinin mümkünlüyü qeyd olunur. (2, s.292) Bu tərif Azərbaycan dilində olan bölüşdürmə əlaqəli tabesiz mürəkkəb cümlələrə aid edildiyi kimi, ərəb dilində də eyni tipli cümlələrə şamil edilə bilər. Tərifdən göründüyü kimi, bölüşdürmə əlaqəli tabesiz mürəkkəb cümlələrdə iki məna xüsusiyyəti özünü göstərir:

- iş və hadisələrin növbə ilə bir-birini əvəz etməsi;
- iki və daha artıq işdən birinin mümkünlüyü.

İş və hadisələrin növbə ilə bir-birini əvəz etdiyi cümlələr "... وتارة ... وتارة ..." - "gah ..., gah da" bağlayıcısının iştirakı ilə, iki və daha artıq işdən birinin mümkünlüyünü bildirən cümlələr isə "... أو ... أو ..." və ya "إما ... وإما ..." - "ya ..., ya da" bağlayıcılarının iştirakı ilə düzəlidir. Aşağıdakı cümlə nümunəsində hər iki məna xüsusiyyəti işlənmişdir:

فلما تراكمت عليها الأفكار شغرت بالهاجة إلى راحة استبطأتها فصررت بنفسها، ومكتئبة ففرشت
فوق أسهل الدفء أو الاستغناء عن التفكير، وتارة قبض بقصد هافتر بجهل الأسفل
تأنيها راحة تحوحد هاتين هابار سالاهديه، أو تأنيها بالضحك عدالفر اغمال مهمة.
إما أني أتيو الـ دها بخبر الكرمانى، أو
عرت بالحاجة إلى راحة استبطأتها فصررت بنفسها، ومكتئبة ففرشت

"Ağlına çoxlu fikirlər gəldiyi zaman Reyhanəyə ehtiyac duydu, onu səbirsizliklə gözlədi və özünə təskinlik verə-verə yataqda uzanıb qaldı: **gah yorğanı isinmək, ya da fikirləşmək üçün başına çəkir, gah da ürəyi sıxılır və yorğanı çiyinə doğru çəkir və üç nəfərdən birinin gəlməyini gözləyərək köks ötürürdü: ya atası Kirmanidən bir xəbər gətirəcəkdə, ya Reyhanə təkə onun yanına gəlir hədiyyənin göndərildiyini ona xəbər verəcəkdə, ya da vəzifəsini yerinə yetirdikdən sonra Dahhaki onun yanına gətirəcəkdə.**" (3, s.80)

Cümlənin kontekstindən də göründüyü kimi, bölüşdürmə əlaqəli birinci komponentdə "... وتارة ..." bağlayıcısının köməyi ilə hadisələrin növbə ilə bir-birini əvəz etməsi, ikincisində isə "... أو ... أو ..." bağlayıcısının iştirakı ilə göstərilən hadisələrdən birinin mümkünlüyü ifadə edilir. Bölüşdürmə əlaqəli komponentlərin öz aralarında isə aydınlaşdırma əlaqəsi müşahidə edilir. Belə ki, ikinci komponent birincidə sözügedən personajın gözlədiyi şəxslərin kimliyini aydınlaşdırır.

Bununla yanaşı, iki və daha artıq işdən birinin mümkünlüyü məna xüsusiyyəti daşıyan "أم" və "أو" kimi bölüşdürmə bağlayıcılarının da ərəb dilində xüsusi rolu və yeri vardır.

"أم" bağlayıcısı ilə qurulan cümlələrin əsas xüsusiyyəti adətən "هل" və ya "أ" (bəzən də أَفـ formasında) sual ədatı ilə başlamasıdır:

"أَفِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ أَمْ ارْتَابُوا أَمْ يَخَافُونَ أَنْ يَحِيفَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَرَسُولَهُ"

"Onların qəlblərində xəstəlikmi var, yoxsa onlar şübhəyəmi düşüblər, ya da Allahın və Onun elçisinin onlara haqsızlıq edəcəklərindən qorxurlar?" (1, 24:50)

"أَفَمَنْ يُلْقِي فِي النَّارِ خَيْرٌ أَمْ مَنْ يَأْتِي آمِنًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ"

"Oda atılan kimsə yaxşıdır, yoxsa Qiyamət günü əmin-amanlıq içində gələn kimsə?" (1, 41:40)

"أَفَسِحْرٌ هَذَا أَمْ أَنْتُمْ لَا تُبْصِرُونَ"

"Bu sehrdir, yoxsa siz görmürsünüz?" (1, 52:15)

"أَأَنْتُمْ تَخْلُقُونَهُ أَمْ نَحْنُ الْخَالِقُونَ"

"Onu siz yaradırsınız, yoxsa Biz?" (1, 56:59)

"هل من كلام يلقى علينا، أم تأذنون في انصرافنا؟"

"Bizə nəşə bir söz deyiləcək, yoxsa çıxıb getməyimizə icazə verəcəksiniz?" (4, 166)

"أقول لا منك تقيت بما قلته؟"

"Deyim, yoxsa dediyimlə kifayətlənirsən?" (5, 204)

"أو" bağlayıcısı ilə qurulan cümlələrdə belə bir qayda yoxdur:

"الْأَخْرَجَكَ يَا شُعَيْبُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَكَ مِنْ قَرْيَتِنَا أَوْ لِنَعُوذَنَّ فِي مَلِئْنَا"

"Ey Şueyb! Ya biz hökmən səni də, səninlə birlikdə iman gətirənləri də yurdumuzdan çıxaracaq, ya da siz bizim dinimizə dönəcəksiniz." (1, 7:88)

"قَالَ لَوْ أَنَّ لِي بِكُمْ قُوَّةٌ أَوْ آوِي إِلَى رُكْنٍ شَدِيدٍ"

"O dedi: Kaş ki, sizə çatan bir qüvvəm olaydı, yaxud da möhkəm bir dayağa söykənəydim." (1, 11:80)

"لَأُعَذِّبَنَّهُ عَذَابًا شَدِيدًا أَوْ لَأَذْبَحَنَّهُ أَوْ لِيَأْتِيَنَّيَ سُلْطَانٌ مُبِينٌ"

"Ya mən ona şiddətli əzab verməliyəm və yaxud da tutub boğazını üzməliyəm, ya da o mənə aşkar bir dəlil gətirməlidir." (1, 27:21)

"تَقَاتِلُوهُمْ أَوْ يُسَلِّمُوا"

"Siz ya onlarla döyüşəcəksiniz, ya da onlar müsəlman olacaqlar." (1, 48:16)

"هل عاد معكم، أو تخلف عنكم ليتعلّى إثركم، أو انقطع الدهر به فلا أمل فيه بعد اليوم."

"O sizinlə bərabər geri qayıtdı, ya sizin ardınızca gəlmək üçün geridə qaldı, yaxud da tale onun üzünə gülmədi və bu gündən sonra ona ümid yoxdur?"(20, 23)

Qeyd edilməlidir ki, bunlardan savayı "حان" kökündən törəyən "حين" və "أحيانًا" "مرة... ومرة أخرى" sözləri də bağlayıcı analoqu olaraq, tabesiz mürəkkəb cümlə daxilində komponentlər arasında bölüşdürmə əlaqəsi yarada bilər. Belə cümlələrdə hadisələrin növbə ilə bir-birini əvəz etməsi təsvir edilir:

"فأحيانًا تستبد الأم، وأحيانًا تستبد البنات أو الابن وقلمًا يستبد الأب."

"Hərdən ana, hərdən qız və ya oğul, az-az hallarda da ata zülm edirdi."(10, 23)

"أما عبد الحكيم فيفهم حينًا، وتلتوي عليه الأمور أحيانًا."

"Əbdülhəkim isə gah anlayırdı, gah da işlər ona dolaşmış görünürdü."(15, 119)

1- "مجاهد: لم يكن هو نفسه يعرف له مقصدا... ظل يعدو ويعود، حتى أدركه الإعياء، فجلس يستريح، ثم استأنف عهده؛ حينًا يجري وحينًا يقف..."

"Mücahid: O hara getdiyini özü də bilmirdi, yorulana kimi elə hey qaçdı, sonra oturub dincəldi, sonra yenidən qaçmağa başladı; gah gedir, gah da dayanırdı."(23, 101-102)

Həm cümlə üzvləri, həm də predikativ birləşmələr arasında bölüşdürmə əlaqəsi yarada bilən bölüşdürmə bağlayıcıları ilə ifadə edən tərkib hissələr özündən əvvəlki tərkib hissə ilə aydınlaşdırma, özündən sonrakı tərkib hissə ilə nəticə –səbəb əlaqəsindədir:

"ادعنا الاختلافات الإقليمية؛ فامتت عيش في جبل، وأخر في سهل."

"Regional ixtilafları bir kənara qoy, çünki bir millət dağda yaşayır, digəri isə düzənlikdə."(11, 22)

Bölüşdürmə mənə əlaqəsi ilə düzələn cümlələrin digər mənə əlaqələri ilə bir cümlədə işlənərək qarışıq tipli tabesiz mürəkkəb cümlə formalaşdırması da istisna deyil. Məsələn, aşağıdakı cümlədə iki və daha artıq işdən birinin mümkünliyünü ifadə edən tərkib hissələr özündən əvvəlki tərkib hissə ilə aydınlaşdırma, özündən sonrakı tərkib hissə ilə nəticə –səbəb əlaqəsindədir:

"وهذه أمنية طالما تمنيتها، وأما البعديين العراق وفرغانة فأمر سهل، فإما أنتنقل إلى البصرة فأنتنقلنا إلى البصرة، فلا بد من أن نكون معًا على كل حال."

"Bu mənim çoxdankı arzumdur, İraqla Fərqanə arasındakı məsafənin uzaqlığına gəlincə, bu asan işdir; ya sən İraqa yola düşməlisən, yaxud da mən Fərqanəyə yollanmalıyam, hər bir halda biz mütləq birlikdə olmalıyıq."(6, 74-75)

Növbəti nümunədə isə bölüşdürmə əlaqəli komponentlər mürəkkəb cümlənin birinci komponenti ilə aydınlaşdırma əlaqəsindədir:

"لكل امرئ أن يحيا على النحو الذي يريد، يخفى ما يشاء، ويبين ما يشاء."

"Hər kəs istədiyi kimi yaşamaqdır, istədiyini gizli saxlamalı, istədiyini də açıb deməlidir."(23, 85)

Nümunələrdən də görüldüyü kimi, bölüşdürmə əlaqəsi ilə qurulan tabesiz cümlələrin tərkib hissələrinin xəbərləri feilin eyni formasında olur. Lakin bəzən istisna hallarda tərkib hissələrində feilin zamanı müxtəlif olan cümlələrə də rast gəlinir. Məsələn:

"إما أن نتفق معي عليها، أو أخبرتك الملك بأمرها."

"Ya sən mənimlə ona görürəzlaşsaqsa, ya da mən onun məsələsini krala xəbər verəcəm."(12, 37)

Ancaq bu cümlədə ikinci tərkib hissənin xəbəri (خبر) keçmiş zamanda olsa da, əslində gələcək zamanda baş verəcək hadisəni bildirir. Ərəb dilində feillərin zamanının kontekstdən asılı olaraq müəyyən edilməsi özlüyündə geniş bir mövzu olduğu üçün burada ona toxunmayacağıq.

Deyənlərə əlavə edək ki, bölüşdürmə bağlayıcıları ərəb dilində yüksək tezliklə işlənsə də, bunun böyük faizinə cümlənin həmcin üzvlərinin payına düşür:

"عدت إلى مكائي، وتذرتني بالغطاء من جدي وجاستأملت فقيرًا قصصًا النار تارة، وفي الجهاز الميت تارة أخرى."

"Yerimə qayıtdım, yenidən örtüyümə büründüm və oturub gah od rəqqasələrinə, gah da ölü aparata gözlərimi dikdim."(14, 126)

Yuxarıda apardığımız arasdırma nəticəsində belə qənaətə gəlirik ki, bölüşdürmə əlaqəli tabesiz mürəkkəb cümlələr açıq strukturlu mürəkkəb cümlə tipinə aiddir.

Qoşulma əlaqəsi ilə qurulan tabesiz mürəkkəb cümlələrin birinci tərkib hissəsinə qısamüddətli pauza və fasilə ilə əlavə məlumat xarakterli və ya emosional çalarlı ikinci bir komponent qoşulur və bu komponent əvvəlki tərkib hissədəki hadisə ilə birbaşa deyil, dolay yolla əlaqəli olur. Nümunələrə baxaq:

"أسمع حركة في الغرفة القريبة، لا شك أنها فاطمة."

"Yaxın otaqda bir hərəkətilik eşidirəm, şübhəsiz, Fatimədir."(16, 16)

"لقد حضر الدليل، فهل تأتئين بمقابلته؟"

"Bələdçi gəlib, onunla görüşməyə izn verirsənmi?"(24, 24)

"ذات يوم خرجت هاجر ولم تعد... لقد هرب مع بائع الخبز!..."

"Bir gün Həcər çıxıb getdi və geri dönmədi, çörəksatan oğlanla qaçmışdı."(21, 5)

و من الطبيعي جدا - وقد شببت في جو لا أرى فيه إلا الحقد - أن أحمل بدوري رأية بلنتي في حقها المزعم في تلك الأراضي ...

Tamamilə təbiidir ki, mən də öz növbəmdə kəndimin həmin ərəzilərə malik olmaq haqqını müdafiə edirdim, nifrətdən başqa bir şey görmədiyim bir mühtidə böyümüşdüm.

"هذا الكنز ليس ملك فراج ولا ملكك ولا ملكي، هذا بيت جدي، ربنا يعطيه طول العمر."

"Bu xəzinə nə Fərəcin, nə sənin, nə də mənim mülkumdür; bu, babamın evidir, Allah onun ömrünü uzun eləsin."(18,

Yuxarıdakı nümunələrdə həm ikikomponentli, həm də çoxkomponentli mürəkkəb cümlələrin tərkibində sadə cümlədən ibarət qoşulma komponentin iştirak etdiyini görürük. Aşağıdakı cümlələrdə isə qoşulma əlaqəli komponent özü də mürəkkəb quruluşlu sintaktik vahiddir:

كان زامل قد انجب من زوجته الواحدة عشرين من البنين والبنات، توفي أربعة منهم وهو أقل عدد تفقده عائلة وراء السداد، ثم إنه ينتظر ابنه الحادي والعشرين بعد شهرين.

Zamil yeganə arvadından iyirmi övlad doğurmuşdu, onlardan dördü tələf olmuşdu, bu isə "divarın" arxasında yaşayan bir ailəyə üz verən ən kiçik itkidir, indi də iki aydan sonra iyirmi birinci övladını gözləyirdi. (17, 4)

"قد بناو قتلنا جاحا الأكيد فمات أبو العباس أفضنا لخلافته إلى أخيه المنصور صاحبني، وهذا يؤمن بكم امتي .. وقد بشرت به بالخلافة ثم نبضت عوام."

"Qəti müvəffəqiyyət vaxtı gəlmişdir; Əbul Abbas ölmüş və xilafət onun qardaşı – mənim dostum əl-Mənsura keçmişdir, o da mənim kəramətimə inanır, axı mən onu bir neçə il bundan qabaq xilafətlə müjdələmişdim." (3, 289)

Qoşulma komponentin mürəkkəb quruluşlu olması onun iştirak etdiyi tabesiz mürəkkəb cümləni qarışıq tipli mürəkkəb cümləyə çevirir. Qarışıq tipli mürəkkəb cümlələr arasında həmçinin tabeli mürəkkəb cümlənin baş və ya budaq cümləsinə aid qoşulma əlaqəli predikativ hissənin iştirak etdiyi mürəkkəb konstruksiyalar da vardır:

"أؤكد لك يا بنية أن هذا ممكن ميسور... ما أكثر حدوثه!"

"İnandırırım səni, qızım, bu, asan və mümkündür; nə qədər bu cür şeylər olub!" (23, 36)

"دخلت عليها في غرفتها، كانت نائمة، ولقد رأيت ذلك بأمر عيني..."

"Otağında ikən yanına girdim, yatmış idi, bunu öz gözlərimlə gördüm." (16, 21)

"عبد الغني بك: أريد أن أعيش في حالي... دعوني يا ناس... اتركوني يا ناس لا حاجة بي إلى هذه المغريات.. لا تقدير شخصي.. لا حب عزري."

"Əbdülqəni bəy: Öz halıma uyğun yaşamaq istəyirəm.. qoyun da, ay insanlar... məni tək buraxın ay insanlar, bu şirnikləndirici şeylərə ehtiyacım yoxdur, nə şəxsi mükafat, nə də üzri məhəbbət." (19, 38)

"مرکزک کبیر، وهم یعلمون أنك مرشح لأعلى المناصب، وعلي بك سليمان يفهم الأمور جيدا، ثم إنه قريبك."

Sənin mərkəzin böyükdür, onlar da bilirlər ki, sən ən yuxarı vəzifəyə namizədsən və Əli bəy Süleyman da işlərdən yaxşı baş açan adamdır, bir də ki, o, sənin yaxınındır. (22, 17)

Bəzi cümlələrdə qoşulma komponent əvvəlki komponentə mənaca uyğun olan atalar sözü və ya məsələdən ibarət olur:

"اضرب يا مختارنا، اضرب بكل قوتك، لك اللحم ولي العظم، وحتى العظم لا أريده، تستطيع أن تشنقه على شجرة التوت أمام عيني جزاء فعلته الفظيعة."

"Vur ay kəndxuda, var gücünlə vur, əti sənin sümüyü mənim, ancaq heç sümüyünü də istəmirəm, onu etdiyi bu iyrənc hərəkətin cəzası olaraq gözümün qabağında tut ağacından da asa bilərsən." (13, 10)

"قال: علمالمستقبلعندالله ... وليسلنار أيفيتجيدنا، وإنما الأمر لقواننا."

"O dedi: Gələcəyi bilmək elmi Allaha məxsusdur... Səfərbərliklə əlaqəli fikir söyləmək bizlik deyil, əmr etmək ancaq sərkərdələrimizə aiddir." (7, 14)

Qoşulma komponent vasitəsiz nitqi təşkil edən komponentlərdən biri ola bilər:

"تففرس فيه الشيخ وقال: عرفتك يا جوهر، عفوا إذ لم أعرفك من قبل."

"Şeyx onu diqqətlə nəzərdən keçirib dedi: Tanıdım səni, Cövhər, bağışla, əvvəlcə tanımadım." (8, 163)

Qoşulma əlaqəli mürəkkəb cümlədə bir-birilə əlaqəsi olmayan iki müstəqil cümlə ayrı-ayrılıqda birinci predikativ hissəyə qoşulma komponent ola bilər. Bu isə tabesiz mürəkkəb cümlənin bu növünün açıq strukturlu olmasını sübut edir:

"اقالتقدوبلأربداناسمعمثلهذا الكلام لا هو منشؤ ونكفما بالكلأ تاتينا إلا بأخبار الشؤم."

"Fədva dedi: Mən istəmirəm belə sözlər eşidim, özü də bu işlərin sənə aidliyi yoxdur, bir də ki sənə nə olub bizə ancaq pis xəbərlər gətirirsən." (9, 121)

Göründüyü kimi, qoşulma komponentlər Azərbaycan dilinə tərcümə variantında mürəkkəb cümləyə özü də və bir də ki bağlayıcı analoqlarının köməyi ilə əlavə edilsə də, ərəb variantında cümləyə və bağlayıcıları ilə daxil edilmişlər.

Tədqiqatə cəlb etdiyimiz qoşulma əlaqəli tabesiz mürəkkəb cümlələrdən göründüyü kimi, qoşulma predikativ hissələrin mürəkkəb cümlədə yeri də sərbəstdir. Bu onunla izah edilir ki, qeyd edildiyi kimi, qoşulma komponentlər fikri daha dəqiq, daha emosional ifadə edir. Lakin onların mürəkkəb cümlənin digər komponentləri ilə mənə əlaqəsi zəifdir. Hətta qoşulma əlaqəli predikativ hissəni mürəkkəb cümlədən xaric etdikdə, cümlənin semantikasında heç bir anlaşılmazlıq və ya natamamlıq hissə edilmir. Aşağıda bir mürəkkəb cümlə üzərində belə bir prosedur həyata keçirməklə bunu bariz şəkildə görə bilərik:

"فضحكوقال: إنوالدمششتاقالبر وبتكوستر ينهقر بيا، وأمألفونسولأرب لكفيعهدالأنالأنافار سالعرببالأنافنكمنيدير ودر يكلميقبالأنان تكونيلهجر وسأ.."

"O güldü və dedi: "Atan səni görmək arzusundadır, sən də onu tezliklə görəcəksən; Alfonsa isə sənin bu andan sonra heç bir ehtiyacın olmayacaq, çünki səni Rodrikin əlindən xilas edən ərəb cəngavəri yalnız səninlə evlənməyi qəbul edir." (4, 289)

İndi isə eyni cümləni qoşulma komponentsiz təqdim edək:

"فضحكوقال: إنوالدمششتاقالبر وبتكوستر ينهقر بيا، وأمألفونسولأرب لكفيعهدالأنالأنافار سالعرببالأنافنكمنيدير ودر يكلميقبالأنان تكونيلهجر وسأ.."

"O güldü və dedi: "Atan səni görmək arzusundadır, ...; Alfonsa isə sənin bu andan sonra heç bir ehtiyacın olmayacaq, çünki səni Rodrikin əlindən xilas edən ərəb cəngavəri yalnız səninlə evlənməyi qəbul edir." (4, 289)

İkinci nümunədən görürük ki, cümlənin qoşulma komponentsiz olması onun kommunikativ funksiyasına heç bir xələf gətirməmişdir. Lakin onu da inkar edə bilmərik ki, qoşulma komponentli birinci nümunə eyni fikri daha canlı, dolğun ifadə edir.

Belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, qoşulma əlaqəli cümlələr öz leksik-qrammatik və semantik xüsusiyyətlərinə görə daha çox canlı danışıq dili və bədii üslub üçün səciyyəvidir. Bu səbəbdən elmi-publisistik üslublu mətnlərdə onların işlənmə tezliyi xeyli aşağıdır.

Ədəbiyyat siyahısı:

- 1- Qurani Kərim.
- 2- Kazimov Q.Ş., Müasir Azərbaycan dili. Sintaksis, Bakı, "Elm və Təhsil", 2010.
- 3- جرجي زيدان، أبو مسلم الخرساني، مؤسسة هندواي، القاهرة 2012.
- 4- جرجي زيدان، فتح الأندلس، مؤسسة هندواي، القاهرة 2012.
- 5- جرجي زيدان، عبد الرحمن الناصر، مؤسسة هندواي، القاهرة 2012.
- 6- جرجي زيدان، عروس فرعون، مؤسسة هندواي، القاهرة 2012.
- 7- جرجي زيدان، الأمين والمأمون، مؤسسة هندواي، القاهرة 2012.
- 8- جرجي زيدان، صلاح الدين الأيوبي، دار الجيل، بيروت.
- 9- جرجي زيدان، أسير الممتهددي، مؤسسة هندواي للتعليم والثقافة، القاهرة 2012.
- 10- أحمد أمين، حياتي، كلمات عربية للترجمة والنشر، القاهرة 2011.
- 11- أحمد أمين، ضحى الإسلام، مؤسسة هندواي، القاهرة 2012.
- 12- إبراهيم رمزي، أبطال المنصورة، مؤسسة هندواي، القاهرة 2012.
- 13- حنا مينة، نهضة رجل شجاع، دار الآداب، بيروت.
- 14- الموقف الأدبي - العدد 477-كلون الثاني - 2011.
- 15- طه حسين، الأيام، مؤسسة هندواي، القاهرة 2012.
- 16- فؤاد التكرلي، بصفة في وجه الحياة، منشورات الجيل، كولونيا ألمانيا 2000.
- 17- ادمون سبيري، "خيز الحكومة"، بغداد، 1950.
- 18- بهاء طاهر، نقطة النور، دار الهلال، القاهرة 2001.
- 19- توفيق الحكيم، العرش الهادي، مكتبة مصر، القاهرة.
- 20- مصطفى لطفي المنفلوطي، العبرات، مؤسسة هندواي، القاهرة 2013.
- 21- محمود البديوي، هاجر (مختارات من القصص العربية)، مركز اللغة العربية - جامعة القاهرة 2003.
- 22- نجيب محفوظ، السمان والخريف، دار مصر للطباعة.
- 23- محمود تيمور، سهاد أو اللحن التائه (مسرحية).
- 24- محمود تيمور، نداء المجهول، مصر.

Açar sözlər: müasir ərəb ədəbi dili, sintaksis, tabesiz mürəkkəb cümlə, predikativ hissələr
Key verbs: modern Arabic literary language, syntax, subordinate compound sentences, predicative parts

Xülasə

Məqalədə müasir ərəb ədəbi dilində tabesiz mürəkkəb cümlənin iki növü - bölüşdürmə və qoşulma əlaqəli cümlələrin leksik-qrammatik xüsusiyyətləri araşdırılır. Müxtəlif üslublu ərəb mətnlərindən seçilmiş cümlə nümunələri əsasında göstərilir ki, hər iki tip tabesiz mürəkkəb cümlənin dildə işlənmə tezliyi yüksək olmasa da, onları dil faktı olaraq danmaq mümkün deyil. Bölüşdürmə əlaqəsi konkret qrammatik vasitələr - bağlayıcı və bağlayıcı analoqları ilə ifadə edilir. Qoşulma əlaqəsi isə daha çox bağlayıcısız əlaqələnmə üsulu ilə ifadə edilir. Hər iki tip mürəkkəb cümlə açıq sıralı mürəkkəb cümlələrə aiddir.

Summary

According to the article, lexical and grammatical properties of complex sentences with a partitive as well as a connector are considered in a modern arabic language. Based on those sentences chosen from arabic texts of a various kind, despite on its frequency of use, the indisputable fact of its use is demonstrated.

The dividing link between predicative partitives is realized with the help of the certain grammatical indicators - unions and its allied counterparts. The accessed relation is illustrated with the help of unionless connection. The study showed that both types of complex sentences have the open structure.

RƏYÇİ: dos.N.Əfəndiyeva